

Lublin, 7 października 2023 r.

dr hab. Marek Konstankiewicz, prof. uczelni

**Recenzja pracy doktorskiej mgr Piotra Falkowskiego,
*Akta osobowe w II Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie Magistratu miasta Bydgoszczy,
Toruń 2023.***

Uwagi wstępne

Wykonanie niniejszej recenzji zlecił prof. dr hab. Krzysztof Mikulski, Przewodniczący Rady Dyscypliny Historia w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika (pismo z dnia 23 czerwca 2023 r.). Jej przedmiotem jest praca doktorska mgr Piotra Falkowskiego pod tytułem „*Akta osobowe w II Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie Magistratu miasta Bydgoszczy*” (Toruń 2023). Promotorem ocenianej rozprawy jest dr hab. Waldemar Chorążyczewski, prof. UMK, promotorem pomocniczym dr Hadrian Ciechanowski, zaś przedmiotem postępowania prowadzonego w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika jest nadanie stopnia doktora w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

Treść pisma zawierającego zlecenie wykonania recenzji wskazuje, że punktem odniesienia w dokonanej ocenie powinny być warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (tekst jednolity Dz. U. 2023 poz. 742 z późn. zm.).

Recenzowana praca liczy sobie 332 strony i składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, podsumowania, bibliografii, spisów ilustracji (w liczbie 22), schematów (w liczbie 17), wykresów (w liczbie 4) i tabel (w liczbie 4) oraz wykazu skrótów.

Wybór i wskazanie przedmiotu badań

Akta personalne pracowników, w tym urzędników stanowią istotną część zasobu archiwalnego i mają duży potencjał jako źródła do badań historycznych prowadzonych w najróżniejszych paradygmatach. Jednakowoż, jak słusznie zauważono na s. 6 recenzowanej dysertacji, tego rodzaju archiwalia nie doczekały się w polskiej literaturze wyczerpującego omówienia, co może być jednym z czynników przekładających się na ich realne wykorzystanie przez badaczy. Dla tego z uznaniem należy potraktować próbę nawet częściowego zmierzenia się z przedmiotową problematyką, którą stanowi przedłożona do oceny rozprawa doktorska.

Autor dysertacji jako swój główny cel badawczy zadeklarował (s. 10-12) stworzenie ogólnej charakterystyki akt osobowych oraz zbadanie procesów historycznych mających wpływ na ich zawartość i stan zachowania. Odwołał się przy tym do koncepcji badania procesu archiwotwórczego zaproponowanej przez Bohdana Ryszewskiego. W ramach tego zaplanował dokonanie analizy samego zjawiska akt osobowych, rozpatrzenie ustroju samorządu miejskiego Bydgoszczy i obowiązujących w nim regulacji mających wpływ na narastanie akt osobowych, dokonanie analizy procesu aktotwórczego i archiwizacji tych akt i wreszcie scharakteryzowanie ich zawartości. Założeniem było poddanie badaniom akt pracowników samorządu miasta Bydgoszczy z okresu II Rzeczypospolitej potraktowanych jako przykład tego rodzaju dokumentacji powstającej w dużych strukturach administracji publicznej. Choć we wstępie nie pada wyraźna deklaracja takiego zamiaru, to Autor podjął również próbę nakreślenia obrazu tła badanych przez siebie akt bydgoskich, czyli zbadania stanu zachowania i opracowania archiwalnego akt osobowych w archiwach państwowych.

Podstawa źródłowa pracy i literatura przedmiotu

Do realizacji celów swych badań Autor użył adekwatnego zestawu źródeł. Były to przede wszystkim archiwalia wytworzone przez samorząd miasta Bydgoszczy, zarówno same akta osobowe jego pracowników jak i inna dokumentacja dotycząca spraw kadrowych, organizacyjnych czy ustrojowych. Uzupełniła to kwerenda w zespołach archiwalnych innych

urzędów, a także dokumentacji własnej Archiwum Państwowego w Bydgoszczy oraz w zasobie Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie.

Ponadto przeprowadzono wywiady z dwoma pracownikami Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Wreszcie danych potrzebnych do oceny stanu zachowania i opracowania w zasobie archiwalnym akt osobowych z okresu II Rzeczypospolitej miała dostarczyć ankieta rozesłana do archiwów państwowych. Niestety padająca na s. 33 zapowiedź umieszczenia kwestionariusza ankiety na końcu pracy nie została zrealizowana i Recenzent musiał zadowolić się omówieniem pytań ankietowych zawartym w podrozdziale 1.5.

Istotną część źródeł stanowiły akty normatywne, zarówno pochodzące z okresu II Rzeczypospolitej jak i późniejsze normatywy państwowej służby archiwalnej wpływające na postępowanie z interesującymi nas archiwaliami. Bardzo skrótowo (s. 57) zostały przedstawione unormowania z lat 1950-1996, gdy tymczasem obowiązujące wtedy przepisy prawa pracy czy reguluje ubezpieczeń społecznych zapewne miały znaczenie dla praktycznej przydatności akt osobowych z okresu II Rzeczypospolitej. Niestety nieprawidłowo zostały zidentyfikowane regulacje dotyczące odpowiedzialności dyscyplinarnej pracowników samorządu miejskiego Bydgoszczy. Wbrew twierdzeniu zawartemu na s. 83 nie były nimi przepisy ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o organizacji władz dyscyplinarnych i postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko funkcjonariuszom państwowym (Dz. U. 1922 nr 21 poz. 165), gdyż ta dotyczyła pracowników administracji rządowej. W to miejsce należało przywołać rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o odpowiedzialności dyscyplinarnej funkcjonariuszy publicznych na obszarze województw poznańskiego i pomorskiego, nie podlegających przepisom dyscyplinarnym wydanym dla całego obszaru Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1928 nr 24 poz. 206). Na usprawiedliwienie Autora można dodać, że regulacja ta nie jest wymieniana w najbardziej podstawowych ujęciach historii polskiej administracji, co przy okazji wskazuje na niedostatki stanu literatury w tym zakresie.

W swych rozważaniach Autor wykorzystał literaturę przedmiotu, choć można co do tego mieć pewne zastrzeżenia. Najpoważniejsze polega na tym, że przywołują na s. 24-25 dysertacji publikację Gustawa Kaleńskiego „Brakowanie akt” (Warszawa 1934) pominał obszerny fragment tej pracy (zawarty na jej s. 25-27) wprost odnoszący się do wartości akt personalnych. Ponadto zamiast lub oprócz artykułu Konrada Słowińskiego p.t. „Kancelaria i dokumentacja miasta

Radomia w latach 1915-1939” („Archiwista Polski” 2016, nr 3, s. 47-61), wskazać należało (s. 301 przypis nr 5) książkę tego Autora „Kancelaria miasta Radomia w latach 1915-1939” z tego samego roku. W bibliografii zabrakło ponadto następujących publikacji:

- Eugeniusz Borodij, Niektóre regulacje prawne dotyczące przechowywania dokumentacji płacowej, „Archiwista Polski” 2009, nr 1, s. 47-54;

- Anna Tarnowska, Wpływ prawa pruskiego i niemieckiego na kształt samorządu terytorialnego na ziemiach zachodnich w latach 1918-1939, „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. 55, 2003, z. 2, s. 31-59.

Struktura i zawartość tekstu

Zasadniczy tekst pracy został podzielony na 6 rozdziałów, poświęconych aspektom teoretycznym, prawnym i ustrojowym akt osobowych (rozdziały od 1. do 3.), a następnie omówieniu prowadzenia, archiwizacji i zawartości przedmiotowych archiwaliów (rozdziały od 4. do 6.). Zaproponowaną strukturę należy uznać za racjonalną, nadającą logiczny porządek wywodom Autora i zasadniczo zastosowaną konsekwentnie. Dla pełni obrazu w rozdziale 2. powinny być przynajmniej syntetycznie wskazane akty prawne regulujące status pracowników magistratu bydgoskiego (o których jest mowa w podrozdziale 3.3). Z kolei podrozdział 2.2 zatytułowany „Przepisy międzywojenne dotyczące akt osobowych” zawiera fragment (s. 57-58) omawiający praktykę narastania akt osobowych, uprzedzający treść dalszych rozdziałów.

Pewne wątpliwości budzi tytuł rozdziału 2. „Akta osobowe w prawie krajowym”. Z jednej strony określenie „prawo krajowe” ma sens jako przeciwstawienie prawu międzynarodowemu, lecz w pracy nie sięgnięto do tego ostatniego. Z drugiej strony omawiane w tym rozdziale akty normatywne Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych nie są prawem powszechnie obowiązującym, podobnie jak część przywoływanych w podrozdziale 2.2 zarządzeń ministrów.

Co do samej treści rozdziału 2., to rozumienie terminu „funkcjonariusz” w okólniku MSW z 1936 o przechowywaniu akt w urzędach wojewódzkich i starostwach (vide s. 51) wynikało z terminologii ustawy z 1922 o państwowej służbie cywilnej, którą Autor w pracy cytuje. Zamieszczona na s. 61 wzmianka o istotnej zmianie okresu przechowywania akt

osobowych wynikającej z nowelizacji kodeksu pracy dokonanej w 2018 r. zasługuje jednak na krótkie wyjaśnienie jej istoty i tła, lub przynajmniej odesłanie do literatury to objaśniającej.

Zawarte w rozdziale 3. omówienie ustroju miasta Bydgoszczy obarczone jest pewnymi niezręcznościami. Określenie o podleganiu samorządu terytorialnego wojewodom (s. 72-73), nawet jeśli powtarza sformułowanie przepisu prawa, to stoi w sprzeczności z ówczesnymi konstrukcjami ustrojowymi samorządu. Również nazwanie rady miejskiej władzą ustawodawczą a zarządu miejskiego władzą wykonawczą (s. 74) jest zbyt daleko idącym uproszczeniem, zwłaszcza, że cytowana przez Autora ustawa z 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego wprowadzała określenia „organy stanowiące i kontrolujące” oraz „organy zarządzające i wykonawcze”, do których należało się odwołać.

Najbardziej mylące dla czytelnika (przynajmniej mniej zorientowanego) może być używanie podwójnego znaczenia terminu „magistrat” – raz na oznaczenie organu kolegialnego samorządu miejskiego, zaś w sąsiednich fragmentach w znaczeniu urzędu, czyli aparatu pomocniczego obsługujących ten i inne organy samorządowe (s. 73-76). Wreszcie pominięto zagadnienie ustroju miasta Bydgoszczy jako powiatu grodzkiego (sygnalizuje je przytoczone na s. 78 zarządzenie określające strukturę urzędu miejskiego) nie uwzględniając choćby rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 września 1929 r. o zmianie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 marca 1928 r. w sprawie powiatów miejskich (Dz. U. 1929 nr 72 poz. 543).

Zastosowane metody badawcze oraz uzyskane wyniki

Założony kwestionariusz badawczy został w przedmiotowej dysertacji zrealizowany. Pewne zastrzeżenia można mieć nie tyle co do szczegółowych ustaleń, lecz co do wyraźnego formułowania wyciąganych z nich wniosków. W ramach realizacji celu analizy samego zjawiska akt osobowych dużego znaczenia nabrały kwestie terminologiczne. Niedogodności wynikające z przyjętego za literaturą niemiecką i polską utożsamienia terminu „akta osobowe” wyłącznie z aktami osobowymi pracowników zostały przez Doktoranta zauważone (s. 298-299), lecz postulaty z tego wynikające można było ująć nieco dobitniej. Chyba zbyt pobieżnie i bez wyraźnego odwołania się do całokształtu poczynionych w pracy ustaleń podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie po co tworzone akta personalne (s. 17 i 294).

Drobniejsze uwagi terminologiczne można odnieść do fragmentów pracy poświęconych pozostałym obszarom problemowym badań. Można mieć pewne wątpliwości czy określenia „sprawy medyczne” i „dokumentacja medyczna” w tytułach podrozdziałów 4.3.8 i 6.4.10 są najbardziej adekwatne. Tytuły podrozdziałów 6.4.13 „dokumentacja dotycząca stosunku pracy” oraz 6.4.15 „dokumentacja związana z przepisami prawa” są stanowczo zbyt szerokie, gdyż wszystkie omawiane w całym rozdziale 6. rodzaje dokumentacji można by tak nazwać. Nie do końca jest też jasna nazwa „dokumenty formularzowe” w tytule podrozdziału 6.4.9.

Wracając do dość powściągliwego formułowania wniosków wynikających z badań. W części poświęconej archiwizacji akt osobowych cenną jest próba wskazania czynników mających wpływ na stan ich zachowania (s. 207). W wyliczeniu tym pominięto jednak brakowanie przeprowadzanie w archiwach państwowych, a jak ustalił Autor dysertacji w przypadku badanego urzędu objęło ono blisko połowę teczek (s. 198-200 i 206). Analiza zawartości przedmiotowych akt wskazała z kolei (s. 298) na obecność w nich dokumentów odnoszących się do okresów przed i po ustaniu zatrudnienia danego pracownika. Należało by to zestawić z zasadami określania dat skrajnych takich jednostek i konsekwencjami tego dla działania systemu wyszukiwawczego. Jak się wydaje tych kłopotów doświadczył sam Autor próbując rozpoznać stan zachowania akt osobowych w skali ogólnopolskiej (vide s. 40, tabela nr 3, odpowiedź Archiwum Państwowego w Katowicach).

Dla zbadania stanu zachowania i opracowania akt osobowych w skal ogólnopolskiej Autor posłużył się ankietą, którą skierował do archiwów państwowych. Wg informacji podanej na s. 33 na ankietę tę odpowiedziało 41 archiwów (w tym oddziały tychże), lecz w przypisie nr 64 na tej samej stronie wymieniono 32 archiwa i ta liczba zgadza się z danymi w omówieniach odpowiedzi na poszczególne pytania. Szkoda, że nie wskazano które archiwa spośród obejmujących zakresem swego działania obszar II Rzeczypospolitej udzieliły (bądź nie udzieliły) odpowiedzi, gdyż pozwoliło by to określić stopień reprezentatywności uzyskanych przy pomocy ankiet danych. Niestety zabrakło w pracy (zwłaszcza w zakończeniu) wyraźnego wskazania jak stan zachowania akt osobowych pochodzących z urzędu miasta w Bydgoszczy prezentuje się na tle podobnych zespołów z innych archiwów oraz jak, czy i na ile sposób postępowania z tymi materiałami w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy różnił się od działań innych placówek archiwalnych. Sprawia to wrażenie niepełnego wykorzystania zebranych w ten sposób danych i

rodzi pytanie czy warto było absorbować pracowników ponad 30 archiwów udzielaniem odpowiedzi na ankietę.

Aparat naukowy i redakcja tekstu

W zakresie redakcyjnego opracowania tekstu ocenianej rozprawy oraz wyposażenia go w aparat naukowy należy z przykrością zauważyć pewne niedostatki. Część z nich dotyczy odwoływania się do tekstów aktów prawnych, co jak się zdaje sprawia trudności niektórym historykom. Fundamentalna dla rozważań ustawa z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach nie została wskazana w bibliografii, a odwołanie do jej przepisów na s. 9 jest nieprawidłowe. W przywołaniu okólnika MSW z 14 lutego 1936 o przechowywaniu akt w urzędach wojewódzkich i starostwach (s. 51 przypis 7 i s. 312) nie wskazano numeru pozycji z Dziennika Urzędowego MSW. Za nieprawidłowe należy uznać formułowanie opisów bibliograficznych aktów opublikowanych w dziennikach urzędowych w sposób przyjęty dla prac zbiorowych, podczas gdy w sensie bibliograficznym były to czasopisma (m.in. s. 52-53, przypisy nr 8-10). Nieporozumieniem jest umieszczenie europejskiego rozporządzenia o ochronie danych osobowych (tzw. RODO) w bibliografii w dziale „netografia” (s. 328), gdy tymczasem szereg innych aktów prawnych, w tym te, które w ciągu ostatnich ponad 10 lat oficjalnie opublikowano w sieci internetowej słusznie zostało zamieszczonych w dziale „akty prawne”. Nie jest też przyjętym cytowanie obwieszczenia w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego aktu prawnego zamiast samego aktu objętego tekstem jednolitym (s. 312).

Jeśli chodzi o innego rodzaju niedoskonałości w aparacie naukowym rozprawy, to należy stosować jednolity schemat opisów archiwaliów w przypisach (vide przypisy nr 23 i 24 na s. 13). oraz unikać błędów w nazwiskach cytowanych autorów (jest Piast zamiast Piasta w przypisie nr 5 na s. 301 oraz w bibliografii). Rozwiązaniem kłopotliwym dla czytelnika robiącego notatki z lektury, a nieuzasadnionym obecnymi możliwościami komputerowej redakcji tekstu, jest zastosowanie odrębnej numeracji przypisów dla każdego z rozdziałów.

Tekst rozprawy obciążony jest pewnymi błędami redakcyjnymi. Na stronie tytułowej nie wskazano wprost która z osób kierujących napisaniem pracy (tak to określono) pełniła funkcję promotora, a która promotora pomocniczego. Przypis nr 8 na s. 9 zawiera tajemniczy dopisek

„wznowienie pracy G. Kaleńskiego”, w innym miejscu czytelnik jest błędnie odsyłany do rozdziału trzeciego pracy zamiast do czwartego (s. 187). Zdarzają się powtórzenia, np. całego akapitu na temat papieru używanego do sporządzania pism (s. 113 i 253), czy zdublowane w dwóch sąsiadujących ze sobą akapitach stwierdzenia o nielicznych przepisach pruskiej ordynacji miejskiej pozostających w mocy po 1933 r. (s. 75). Do tego dochodzą takie usterki jak lapsusy terminologiczne (s. 68 „ekspertyza archiwalna przeprowadzana na zlecenie jednostki archiwalnej”), zbyt daleko idące skróty myślowe (s. 254 w odniesieniu do formularza pisma: „u dołu znajdował się przedmiot sprawy”), fragmenty bardzo potocznego stylu (s. 262 drugi akapit i s. 265 ostatni akapit), a niekiedy sformułowania niezrozumiałe (s. 197 o najstarszym zaświadczeniu z 1976 r.).

Bardzo przydatnym elementem każdej niemal rozprawy mogą być tabele, schematy, wykresy i t.p., pod warunkiem, że pozwalają czytelniej niż w formie ciągłego tekstu przedstawić ustalenia Autora i dać podstawę do wyciągania z nich wniosków. Niestety nie można tego powiedzieć o czterech wykresach umieszczonych w podrozdziale 1.5. Z powodu zastosowanych rozwiązań graficznych z wykresów tych nie da się precyzyjnie odczytać prezentowanych na nich wartości i trzeba odwoływać się do danych przytoczonych w tekście, co całkowicie podważa sens ich zastosowania. Dodatkowo wykres nr 4 (s. 46) jest niezrozumiały, m. in. przez brak opisu osi y tego wykresu. Pomniejsze uwagi nasuwają tabele nr 1 i 3 (odpowiednio s. 35 i 40), których tytuły powinny precyzyjnie korespondować z odpowiednimi pytaniami ankiety. Wielka szkoda, że wspomnianych środków podnoszących czytelność tekstu nie zastosowano w innych miejscach. Choćby omówienie stanu zachowania akt osobowych w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy (s. 206-207) mogło zostać ujęte w tabeli, a zmiany stanu zatrudnienia w bydgoskim Urzędzie Miejskim (s. 94) z korzyścią można było przedstawić przy pomocy tabeli/lub wykresu.

Konkluzja

Po zapoznaniu się z tekstem przedłożonej pracy, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Piotra Falkowskiego zatytułowana „*Akta osobowe w II Rzeczypospolitej na przykładzie Magistratu miasta Bydgoszczy*” (Toruń 2023) spełniania warunki określone w art. 187 ustawy z

dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*
(tekst jednolity Dz. U. 2023 poz. 742 z późn. zm.).

Oceniana dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego poprzez pogłębienie wiedzy na temat akt osobowych wytwarzanych przez administrację publiczną II Rzeczypospolitej nieobjętych dotąd gruntownymi badaniami. Zastosowana przez Autora analiza procesu archiwotwórczego takich akt na przykładzie Magistratu miasta Bydgoszczy umożliwiła poznanie narastania i archiwizacji akt osobowych oraz ich zawartości z uwzględnieniem kontekstu organizacyjnego. Poczynione w pracy ustalenia dają podstawę do dalszych badań nad aktami osobowymi oraz mogą stanowić punkt wyjścia do porównań z dokumentacją innych wytwórców. Wskazane wyżej niedostatki w zakresie omówienie spraw ustrojowych tudzież potknięcia konstrukcyjne czy redakcyjne nie wpływają istotnie na wartość uzyskanych wyników badań. Ponadto Doktorant wykazał się znajomością ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie historia, w szczególności odwołując się do wymogów badań nad procesem archiwotwórczym oraz potwierdził umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr Piotra Falkowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Marek Konstankiewicz, prof. uczelni

